

Werkloze jongeren: een verloren generatie?

De omvang van de jeugdwerkloosheid vormt een van de meest knellende problemen in onze samenleving. Een oplossing voor dit probleem lijkt vooralsnog niet in het verschiet te liggen. Overheid en sociale partners zijn tot nu toe niet in staat gebleken een adequaat beleid te voeren op dit punt. Beurtelings komen zij met specifieke jeugdwerkplannen die ofwel geruisloos in de la verdwijnen ofwel nauwelijks effect sorteren. Het huidige beleid wordt vooral gekenmerkt door een sterke aandacht voor herstel van de economie. Het werkloosheidsprobleem zal zich dan vanzelf wel oplossen. Het is echter zeer de vraag of dit ook geldt voor de categorie langdurig werklozen. Uit ons onderzoek, en niet alleen het onze, blijkt dat dit een zeer problematische groep is waar het hun arbeidsmarktkansen betreft. Een beleid waarin prioriteit wordt gegeven aan degenen, die 'met zo gering mogelijke financiële inspanningen, bestaande of te verwachten vacatures kunnen vervullen' (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1985) zal niet veel voor deze groep kunnen betekenen.

Velen in onze samenleving zijn bezorgd over de consequenties die langdurige werkloosheid voor jongeren kan hebben. Zullen werkloze jongeren zich gaan afwenden van arbeid en van de maatschappij? Dit is de centrale vraag die wij in ons onderzoek hebben uitgewerkt.

Probleemstelling

De belangrijkste aanleiding voor ons onderzoek vormde het feit, dat niet alleen de omvang maar met name ook de *duur* van de werkloosheid onder jongeren de laatste jaren sterk is toegenomen. Het aandeel van de jongeren, beneden de 23 jaar, dat langer dan één jaar werkloos is, is in enkele jaren tijds gestegen van 13% (in 1981) naar 36% (in 1984) (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1984, blz. 49). Van onze onderzoeksgroep, die de leeftijdscategorie van 16 tot 27 jaar bestrijkt, is zelfs 47% een jaar of langer werkloos. In absolute aantallen gaat het dan om zo'n 170 000 jongeren tussen de 16 en 27 die langdurig werkloos zijn. Het is vooral deze langdurige werkloosheid, die grote zorgen baart. De vraag doet zich namelijk voor, welke consequenties deze langdurige werkloosheid met zich meebrengt voor de jongeren zelf en voor de maatschappij als geheel.

Regelmatig kan men vanuit diverse groeperingen in onze samenleving de bezorgdheid horen doorklinken over de mogelijkheid dat de werkloze jongeren van nu wel eens een verloren generatie

zouden kunnen worden. Niet alleen vanwege het feit dat er momenteel onvoldoende banen zijn, maar ook vanwege de veronderstelling, dat jongeren die lang werkloos blijven, zich gaan afwenden van arbeid, zich gaan afwenden van waarden en normen die in onze maatschappij belangrijk worden gevonden, waardoor zij — ook wanneer er voldoende banen komen — niet meer geschikt zullen zijn om deel te nemen aan het arbeidsproces.

De veronderstelling van zo'n desocialisatieproces vormde voor de OSA (Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek) een van de belangrijkste redenen om het IVA (Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek) een onderzoek te laten uitvoeren onder werkloze en werkende jongeren tussen de 16 en 27 jaar (Ten Have/Jehoel-Gijsbers, 1985; Ten Have, 1986; Ter Huurne, 1986). Naast deze centrale vraag of er bij werkloze jongeren sprake is van desocialisatie, is in het onderzoek nog een aantal andere vragenstellingen onderzocht, die wij in dit artikel niet allemaal aan de orde zullen laten komen. We beperken ons hierna tot de volgende vragen:

1. Veranderen de waardenoriëntaties van jongeren onder invloed van de werkloosheidsduur? Met andere woorden is er sprake van desocialisatie?

* Drs.ing. K. ten Have en drs. G. Jehoel-Gijsbers zijn beiden werkzaam bij de sectie Arbeidsvraagstukken van het IVA.

2. Heeft de werkloosheidsduur invloed op het welbevinden van jongeren?
3. Wat is de houding van werkloze jongeren ten aanzien van een aantal alternatieven voor een normale baan?
4. Welke factoren zijn van invloed op de werkloosheidsduur en op het (her)intreden?

Voordat we op deze onderzoeksvragen ingaan, geven we eerst de onderzoeksoptzet beknopt weer.

Onderzoeksoptzet

Om de invloed van de werkloosheidsduur op waardenoriëntaties en op welbevinden aan te geven, zou een longitudinale onderzoeksoptzet het meest adequaat zijn. Om financiële redenen moest echter (voorlopig) besloten worden tot een éénmalig survey. We zijn daardoor aangewezen op cross-sectionele vergelijkingen.

Het onderzoek is uitgevoerd onder twee steekproeven van jongeren:

1. een steekproef van jongeren die in mei 1984 voor meer dan 20 uur per week werkzaam waren (in het vervolg 'werkenden' genoemd);
2. een steekproef van jongeren die in mei 1984 werkloos waren én ingeschreven stonden bij een arbeidsbureau. Van deze groep heeft een klein deel op het moment van interviewen werk ('weer-werkenden'), het grootste deel is werkloos gebleven ('werklozen').

Deze jongeren zijn in oktober/november 1984 geïnterviewd, zodat de werkloze jongeren minimaal 4 à 5 maanden werkloos zijn. Deze onderzoeksoptzet heeft uiteindelijk tot de volgende analysegroepen geleid:

- a. werkenden (265 respondenten);
- b. weer-werkenden (166 respondenten);
- c. werklozen (897 respondenten), waarvan:
 1. kort werkloos (na 1 januari 1984 werkloos geworden): 248 respondenten;
 2. middellang werkloos (na 1 januari 1983 werkloos geworden): 274 respondenten;
 3. lang werkloos (vóór 1 januari 1983 werkloos geworden): 350 respondenten.

Van 25 respondenten is de werkloosheidsduur onbekend.

De non-respons in het onderzoek bedroeg 20% voor de steekproef van werkenden en 47% voor de steekproef van werklozen. Het hoge percentage non-respons voor de groep van werklozen was een reden om een deel van deze non-respons-

groep nog eens intensief te benaderen. Het is immers denkbaar, dat deelname aan het onderzoek samenhangt met de te onderzoeken variabelen, i.c. waardenoriëntaties; met andere woorden het is mogelijk, dat jongeren bij wie *wel* sprake is van 'desocialisatie' in grotere mate hun deelname geweigerd hebben. Uit het non-responsonderzoek, dat door Ter Huurne is uitgevoerd (Ter Huurne, 1986), blijkt gelukkig dat dit niet het geval is. Non-respondenten verschillen niet van respondenten waar het hun waardenoriëntaties betreft en ook niet met betrekking tot andere kenmerken.

De onderzoeksresultaten

Waardenoriëntaties

De vraag of waardenoriëntaties van jongeren, met name met betrekking tot arbeid, maar ook met betrekking tot andere gebieden, veranderen onder invloed van de werkloosheidsduur lijkt een plausibele onderzoeksvraag.

Jongeren immers verkeren in een kwetsbare ontwikkelingsfase, waarin de eigen identiteit wordt gevormd: waarden en normen worden volgens Furter¹ in de adolescentieperiode pas echt geïnternaliseerd.

Men zou kunnen veronderstellen dat, wanneer jongeren in zo'n kritieke fase van hun ontwikkeling werkloos zijn, dit minder mogelijkheden biedt om zich belangrijk geachte waarden en normen (verder) eigen te maken. Aan arbeid worden immers vele functies toebedeeld; zo fungeert arbeid niet alleen als bron van inkomsten, reguleert de sociale contacten, geeft sociaal aanzien, structureert de tijd, maar draagt ook bij aan de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit en maatschappelijke realisatie (Heinemann, 1978, blz. 16).

Wanneer nu deze arbeid ontbreekt en eveneens het toekomstperspectief hierop, dan ontbreekt daarmee een belangrijk instrument voor identiteitsontwikkeling en maatschappelijke integratie. Dit zou een belangrijke invloed kunnen hebben op het socialisatieproces bij jongeren. De werkloosheidssituatie gaat het kader vormen waarbinnen waarden en normen (verder) worden ontwikkeld of juist ter discussie worden gesteld.

Vanuit de mentale incongruentietheorie (Tazelaar, 1984) zou men kunnen veronderstellen, dat – indien het onmogelijk is om uit de werkloosheid te raken – men zijn waardenoriëntaties in overeenstemming zal brengen met zijn situatie. Bijvoorbeeld: als werkloze jongeren niet in staat zijn werk te vinden, dan zullen zij zich aan hun

situatie aanpassen door minder belang aan arbeid te gaan hechten.

In ons onderzoek hebben we een groot aantal waardenoriëntaties onderzocht. We hebben daarbij zoveel mogelijk gebruik gemaakt van reeds gebruikte en getoetste meetinstrumenten.² De resultaten daarvan zijn weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. De gemiddelde schaalscore per categorie werklozen (naar werkloosheidsduur) voor de afzonderlijke schalen weergegeven (de schaalscores lopen van 1 tot 5)

Waardenoriëntaties	Werkloosheidsduur			<i>p</i> (<i>F</i> toets)
	<i>kort</i>	<i>mid-del-lang</i>	<i>lang</i>	
Arbeidsethos (→ hoog)	2,93	2,89	2,91	0,90
Centraliteit van werken (→ zeer belangrijk)	3,84	3,67	3,73	0,18
Waardering werkloosheid (→ positief)	3,19	3,20	3,15	0,29
Arbeidsoriëntatie: (→ zeer belangrijk)				
– arbeid als prestige-middel	3,51	3,40	3,39	0,12
– arbeid als middel tot ontplooiing	4,11	3,99	3,95	0,00
– arbeid als middel tot sociale contacten	4,29	4,23	4,16	0,10
– arbeid als bron van inkomen	4,24	4,19	4,21	0,38
Etnocentrisme (→ hoog)	2,14	2,18	2,15	0,37
Conservatisme (→ hoog)	2,79	2,74	2,78	0,83
Maatschappelijk onbehagen (→ groot)	2,93	2,94	3,01	0,29
External control (→ hoog)	3,25	3,25	3,30	0,47
Toekomstoriëntatie: (→ zeer belangrijk)				
– financieel goed hebben	4,32	4,30	4,30	0,92
– goede baan	4,32	4,25	4,25	0,49
– iemand zijn	3,18	3,07	3,13	0,53
– je eigen leven bepalen	4,29	4,17	4,25	0,10
– goede contacten	4,43	4,37	4,32	0,13
– nuttige bijdrage leveren	3,76	3,69	3,68	0,43
– geregeld leven	3,84	3,62	3,81	0,01
– huwelijk/duurzame relatie	3,78	3,69	3,65	0,33

Uit tabel 1 kan de conclusie worden getrokken dat er geen veranderingen in waardenoriëntaties zijn waar te nemen naarmate de werkloosheid

langer duurt. Met andere woorden: jongeren die reeds langdurig werkloos zijn, houden er geen andere waarden en normen op na dan kortdurig werklozen.

Het zou kunnen zijn dat die veranderingen er wel zijn, wanneer we binnen bepaalde groepen werkloze jongeren de samenhang tussen werkloosheidsduur en oriëntaties nagaan. Er zou bijv. bij hoog-opgeleiden wel sprake kunnen zijn van afname in arbeidsethos, terwijl dat bij de lager-opgeleiden niet het geval is. Met behulp van co-variantie-analyse zijn we daarom nagegaan of er wel sprake is van verandering in oriëntaties, als we de relatie werkloosheidsduur en oriëntaties bekijken voor verschillende leeftijdsgroepen, opleidingsrichtingen, opleidingsniveaus, geslacht en arbeidsverleden. Echter de afwezigheid van een relatie tussen werkloosheidsduur en oriëntaties blijft ook dan bestaan.

Kan nu op basis van deze onderzoeksresultaten geconcludeerd worden, dat werkloosheid geen enkele invloed heeft op de waardenoriëntaties van jongeren? Deze conclusie is op basis van de hiervoor weergegeven analyseresultaten wat al te voorbarig. Er zijn namelijk nog andere verklaringen mogelijk voor het ontbreken van een samenhang.

- Het is mogelijk dat veranderingen in oriëntaties in de eerste paar maanden van de werkloosheid gestalte krijgen. In ons onderzoek zijn alleen jongeren die langer dan vier à vijf maanden werkloos zijn, opgenomen, zodat eventuele veranderingen dan niet meer geconstateerd kunnen worden.
- Verandering in oriëntaties zou een strikt individueel proces kunnen zijn: verandering in oriëntaties zou bij de ene werkloze een tegengestelde kant kunnen uitgaan als bij de andere werkloze, zodat het effect voor de totale groep nul is.
- Verder zou het mogelijk kunnen zijn, dat de aard van de oriëntaties een selectiecriterium vormt op de arbeidsmarkt, hetzij dat jongeren met bepaalde waardenoriëntaties minder zoeken, hetzij dat werkgevers jongeren met bepaalde oriëntaties minder aannemen.

Om uitsluitel over deze verklaringen te kunnen geven zou een longitudinaal onderzoek vereist zijn.

Enig licht op de plausibiliteit van deze verklaringen wordt gegeven door de waardenoriëntaties van werklozen en (weer-)werkenden te vergelijken. Bij deze vergelijking blijkt, dat er geen enkel

verschil te constateren is, waar het gaat om het arbeidsethos en de centraliteit van werken. Wat betreft deze waardenoriëntaties kan dus geconcludeerd worden dat de werkloosheid(sduur) geen invloed heeft. Wel zijn er met betrekking tot enkele andere waardenoriëntaties, overigens geringe, verschillen te constateren tussen werkenden en werklozen. Zo zijn werklozen wat minder conservatief, hebben iets meer maatschappelijk onbehagen, hebben wat meer het gevoel het lot niet in eigen hand te hebben en zijn wat minder toekomstgericht.

Om helder te krijgen of deze geconstateerde verschillen een gevolg of de oorzaak zijn van werkloosheid of van de duur van de werkloosheid, is de eerder genoemde longitudinale opzet noodzakelijk.

Overigens zijn de verschillen in waardenoriëntaties betrekkelijk gering. Uit onze onderzoeksgegevens is gebleken, dat niet zozeer de positie op de arbeidsmarkt de waardenoriëntaties bepaalt, maar dat deze oriëntaties in veel sterkere mate verklaard worden door persoonskenmerken als leeftijd, opleiding en sociaal milieu. Wij hebben in ons onderzoeksverslag dan ook de conclusie getrokken dat waardenoriëntaties tamelijk *stabiele* persoonskenmerken zijn, die niet zo gemakkelijk veranderen onder invloed van de omstandigheden. Deze conclusie wordt ondersteund door de resultaten van een tweede meting, een jaar later, bij een beperkte groep respondenten (nl. 143) die ook al aan onze eerste meting hadden deelgenomen.

Ook door onderzoeksbevindingen van, met name buitenlands, werkloosheidsonderzoek wordt onze conclusie ondersteund (zie bijv. Cossey e.a., deel II, 1986; Jaspers/Heesink, 1985, blz. 50 e.v.).

Welbevinden

In de literatuur over werkloosheid wordt op verschillende plaatsen verondersteld, dat er tijdens de werkloosheid een proces gaande is, waarin de werklozen verschillende fasen doorlopen.³ De beschrijving van de verschillende fasen is niet altijd identiek, maar globaal kunnen de volgende vier fasen onderscheiden worden: shock, optimisme, pessimisme, fatalisme. Nu hebben wij in ons onderzoek niet concreet dit soort gemoedsgesteldheden onderzocht. Wel hebben we een groot aantal indicatoren voor psycho-sociaal welbevinden in ons onderzoek opgenomen. Men zou kunnen veronderstellen dat, indien er sprake is van een werkloosheidsproces, er veranderingen in deze aspecten van welbevinden zouden moeten optreden naarmate de werkloosheid langer duurt. Wij hebben echter slechts in beperkte mate verschillen geconstateerd tussen kort-, middellang- en langdurig werklozen: langdurig werklozen zijn iets minder tevreden met hun leven, voelen zich wat eenzamer, hebben iets meer klachten over hun gezondheid, kijken wat somberder tegen de toekomst aan, maar zien toch iets meer voordelen aan werkloosheid dan kortdurig werklozen. Wij hebben geen significante verbanden kunnen constateren tussen de werkloosheidsduur enerzijds en de mate waarin men werkloosheid als een probleem ervaart, de mate waarin men zich schaamt over zijn werkloosheid en de mate waarin men problemen met de ouders heeft anderzijds.

Voor een deel van de indicatoren van welbevinden beschikken we ook over informatie van de (weer-)werkenden.

Bij vergelijking van werkenden en werklozen blijkt, dat de verschillen in persoonlijk welbevinden tussen deze twee groepen duidelijk groter

Tabel 2. Verschillen in welbevinden tussen werkenden, weer-werkenden en werklozen

Indicator voor welbevinden	Werkloosheidsduur			Werklozen Totaal	Weer- werkenden	Werkenden
	Kort	Middel- lang	Lang			
– (Zeer) tevreden	45%	40%	35%	39%	71%	83%
– (Zeer) vaak eenzaam	10%	10%	13%	11%	2%	4%
– Vaak problemen met ouders	9%	9%	11%	10%	4%	2%
– Toek omstperspectief (→ goed) 1–5	4,36	4,36	4,22	4,32	4,54	4,55
– Gezondheid (→ goed) 1–3	2,62	2,62	2,56	2,59	2,69	2,63

zijn dan die tussen kort-, middellang- en langdurig werklozen. Het grootste verschil zien we bij de 'overall-factor' van welbevinden, namelijk de mate van tevredenheid. Van de werkenden is 83% (zeer) tevreden, van de werklozen slechts 39%. Een beknopt overzicht van de resultaten is gegeven in tabel 2.

Voor de onderzoeksbevinding dat er tussen werkenden en werklozen wel redelijk grote tot grote verschillen in welbevinden worden gevonden, terwijl er geen tot slechts geringe verschillen worden gevonden naar werkloosheidsduur, zijn hier in principe dezelfde verklaringen mogelijk als we bij 'waardenoriëntaties' hebben gegeven, namelijk:

- mate van welbevinden vormt een selectie criterium op de arbeidsmarkt;
- verandering in welbevinden vindt in het begin van de werkloosheidsperiode plaats (werklozen met een korte werkloosheidsduur — < 4 à 5 maanden — zitten niet in ons onderzoek);
- er is sprake van een individueel proces.

Voor meer inzicht hierin is wederom een longitudinale opzet vereist. Het meest plausibel lijkt ons de verklaring dat het welbevinden al vrij snel in de beginperiode van de werkloosheid afneemt en dat er na enkele maanden van werkloosheid nog slechts een geringe verslechtering optreedt.

De hiervoor geschetste onderzoeksresultaten met betrekking tot waardenoriëntaties en welbevinden sluiten aan bij de bevindingen van Jaspers en Heesink, die eveneens concluderen 'dat psychische gezondheidsklachten en stemming door werkloosheid worden beïnvloed, maar dat ten aanzien van meer stabiele persoonskenmerken geen sprake is van een duidelijk negatief effect van werkloosheid' (Jaspers/Heesink, 1985).

Alternatieven voor een gewone baan

Een belangrijk deel van het onderzoek was gericht op de vraag in welke mate werkloze jongeren genoegen willen nemen met alternatieven voor een gewone baan. De voorgelegde alternatieven kunnen worden verdeeld in twee groepen, in het ene geval is sprake van *alternatieve banen*, in het andere geval van *alternatieven voor een baan*. De alternatieve banen wijken met name van de gewone baan af in termen van het arbeidscontract. Het zijn banen van beperkte duur, met diverse vormen van onregelmatige en/of afwijkende arbeidstijden, een andere beloning of andere verplichtingen zoals scholing en lange reistijden.

Aan de werkloze jongeren is gevraagd voor welke baan ze een voorkeur hebben.

Vervolgens is hen gevraagd of ze deze baan zouden willen accepteren als het een tijdelijke baan,

Tabel 3. De alternatieven gerangschikt naar acceptatiepercentages

<i>Alternatief*</i>	<i>Acceptatiepercentage</i>
Baan—opleiding binnen werktijd	93
WEP—gewoon loon	90
WP—gewoon loon	86
Baan—opleiding binnen werktijd—2-jarig contract	86
WEP—minimumloon	85
WEP—uitkering met 15% verhoogd	83
Baan—opleiding buiten werktijd	81
WP—minimumloon	78
WEP—behoud van uitkering	77
Baan—32 uur/week—evenredig loon inleveren	76
WP—uitkering met 15% verhoogd	76
Baan—onregelmatige werktijden	76
Baan—tijdelijk werk	75
Baan—weekenddienst	73
WEP—2½ dag met behoud van uitkering	73
Baan—opleiding binnen werktijd—2-jarig contract—behoud van uitkering	66
Baan—lange reistijd	65
Baan—ploegendienst	65
Baan—24 uur/week—aanvullende uitkering	65
WP—behoud van uitkering	64
Baan—32 uur/week—aanvullende uitkering	63
Baan—niet-passend	61
Opleiding—behoud van uitkering	61
EB—samen met anderen—behoud van uitkering	59
Vrijwilligerswerk—behoud van uitkering	57
EB—samen met anderen	55
Baan—afroepcontract	52
Baan—24 uur/week—evenredig loon inleveren	46
EB	43
WEP—niet-passend werk	34
Baan—opleiding binnen werktijd—2-jarig contract—alleen vergoeding	16

* Voor banen is steeds dat kenmerk gegeven waarin de baan afwijkt van de standaardbaan.

WEP = werkervaringsproject

WP = werkproject

EB = eigen bedrijfje

baan met ploegendienst enz. zou zijn. Met als antwoordcategorieën: nee, misschien en ja. De term voorkeursbaan heeft hier betrekking op de inhoud van het werk, en niet op de vorm van de baan.

De alternatieven voor een baan betreffen:

- het volgen van een (dag)opleiding;
- het meedoen aan werkervaringsprojecten, werkprojecten en vrijwilligerswerk; en
- het beginnen van een eigen bedrijf.

De acceptatiepercentages van zowel de alternatieve banen als de alternatieven voor een baan zijn gepresenteerd in tabel 3. De percentages geven aan welk deel van de werkloze jongeren 'Ja' antwoordden en het voorgelegde alternatief dus zonder meer accepteerden.

De rangordening van de acceptatiepercentages geeft aanleiding tot de stelling dat de acceptatiegraad van de voorgelegde alternatieven met name bepaald wordt door de volgende drie factoren:

1. de hoogte en aard van het inkomen;
2. het uitzicht dat ontstaat op de gewenste baan; en
3. de aard van de activiteit.

Bij de alternatieven met de hoogste acceptatiegraden (m.n. boven de 80%) gaat de jongere er financieel op vooruit. Dit effect van het inkomen komt sterk tot uiting bij de werkprojecten. Een werkproject met behoud van uitkering scoort relatief laag, in tegenstelling tot een werkproject waarbij het gewone loon wordt betaald. Alternatieven waarbij de jongere duidelijk geld moet inleveren, zijn veel minder acceptabel, zoals de baan van 24 uur met evenredige loonuitkering of een baan tegen onkostenvergoeding. Opvallend is verder dat een baan van 24 uur het meest wordt geaccepteerd indien het inkomen op uitkeringsniveau gehandhaafd blijft, terwijl een baan van 32 uur het meest wordt geaccepteerd indien evenredig loon moet worden ingeleverd. Ook hier zal het verschil tussen de huidige uitkering en het verwachte loon de verklaring zijn.

Naast het inkomen is ook van belang in hoeverre de activiteit past bij het werk van voorkeur of hier uitzicht op geeft. Deze constatering baseren wij op de relatief lage acceptatiepercentages van een niet-passend werkervaringsproject en een niet-passende baan.

De alternatieven voor een baan worden minder streng beoordeeld dan de alternatieve banen. Zo blijkt een tijdelijke baan minder acceptabel dan een even tijdelijk werkervaringsproject met ge-

woon loon. Ook heeft een werkervaringsproject met behoud van uitkering een hoger acceptatiepercentage dan een baan met een opleiding binnen werktijd voor de duur van 2 jaar, met behoud van uitkering.

Tot dusver is alleen gesproken over de verschillen in acceptatiegraden tussen de alternatieven. Als we kijken naar de absolute hoogte van de acceptatiegraden dan wordt duidelijk dat werkloze jongeren niet erg kieskeurig zijn. Zelfs een baan met een afroepcontract wordt door de helft van de jongeren geaccepteerd. Hoe moet deze hoge acceptatiebereidheid nu geïnterpreteerd worden? In globale termen zijn de volgende interpretaties mogelijk.

- Jongeren bijven, ook na langdurige werkloosheid, sterk gericht op arbeid en ondergaan tevens werkloosheid als een negatieve ervaring. Dit leidt er toe dat ze, hoe dan ook, werk willen krijgen.
- Jongeren handelen rationeel in de zin dat ze zichzelf betere kansen geven indien ze, hoe marginaal dan ook, een positie in het arbeidsbestel verwerven. De hoge acceptatiebereidheid is dan te verklaren uit 'een voet tussen de deur'-tactiek.

Enig inzicht in de motieven van jongeren is te krijgen door te kijken naar de redenen die ze noemen om deel te willen nemen aan werkervaringsprojecten, werkprojecten en vrijwilligerswerk. Het blijkt dat met name bij werkervaringsprojecten en werkprojecten het motief om de arbeidsmarktpositie te verbeteren, overheerst.

Ongeveer 70% noemt als reden, of als voorwaarde: iets leren, ervaring opdoen, ontplooiën en de kansen op een baan vergroten. We vermoeden dat ook de alternatieve banen worden beschouwd als een eerste stap in de richting van de gewenste passende en reguliere baan. Het is derhalve onze inschatting dat de 'voet tussen de deur'-tactiek belangrijk is voor de verklaring van de hoge acceptatiebereidheid. De eerstgenoemde interpretatie hoge bereidheid als gevolg van de sterke gerichtheid op werk en de negatieve beleving van de werkloosheid, zal zeker ook gelding hebben.

Tot slot van deze paragraaf willen we kort ingaan op een tweetal onderwerpen, die in verband staan met de bereidheid om alternatieven te accepteren.

In de eerste plaats wordt ook in dit onderzoek duidelijk dat er een grote kloof is tussen de bereidheid om alternatieven voor een baan te accep-

teren en de feitelijke deelname. Zo neemt slechts ongeveer 20% van de jongeren deel aan een of andere vorm van (part-time)opleiding, en neemt of nam slechts ongeveer 5% deel aan werkervaringsprojecten en aan werkprojecten en 22% neemt of nam deel aan vrijwilligerswerk. De kloof is natuurlijk deels te verklaren uit het feit dat het besluit om ja te antwoorden tijdens een vraaggesprek anders van aard is dan het besluit om feitelijk deel te nemen, of zelfs initiatieven daartoe te nemen. Nog los van de grotere vrijblijvendheid van het antwoord in een vraaggesprek moet bij een beslissing om feitelijk deel te nemen de concrete activiteit beoordeeld worden. De aard van de activiteit, de deelnemers, het perspectief dat deelname biedt op een baan enz., kunnen in feite pas beoordeeld worden als het gaat om een concrete activiteit. Tot slot zal ook de onbekendheid met concrete initiatieven in de eigen omgeving en ook het beperkte aanbod van sommige activiteitensoorten een verklaring vormen voor het verschil tussen bereidheid en gedrag.

Op de tweede plaats blijkt dat de bereidheid om bepaalde kenmerken van banen te accepteren veel hoger ligt dan het aanwezig zijn van deze kenmerken in de banen die door de weer-werkenden zijn geaccepteerd in de periode mei 1984 – oktober 1984. Alhoewel ook hier sprake zal zijn van een discrepantie tussen de acceptatiebereidheid en het besluit om op een concrete baan te solliciteren en eventueel te accepteren, is toch wel duidelijk dat werkloze jongeren geenszins te strenge eisen stellen aan een baan. Zo heeft van de weer-werkenden ongeveer de helft een tijdelijke baan, terwijl werklozen voor 75% bereid zijn een tijdelijke baan te accepteren. Voor onregelmatige werktijden zijn de percentages resp. 18 en 77, voor een reistijd van 1½ uur per dag 21 en 65, voor een baan met een afroepcontract 13 en 52. De door jongeren bezette banen zijn dus minder slecht dan waartoe werkloze jongeren bereid zijn.

De resultaten die in deze paragraaf zijn gepresenteerd wijzen erop, dat werkloze jongeren lage eisen hebben ten aanzien van de vorm en de inhoud van de baan. Het stellen van geringe eisen aan het werk is een individuele tactiek om ten opzichte van anderen in een voordelige positie te komen. Op collectief niveau kan dit grote nadelen hebben voor jongeren: een cumulatief proces van een verslechtering van de kwaliteit van de arbeid (van jongeren) in de breedste zin van het woord, kan het resultaat zijn.

De arbeidsmarktpositie van jongeren

Arbeidsmarktpositie lijkt een eenvoudig begrip. Toch is het moeilijk om goede indicatoren te vinden. Dit geldt ook als we afzien van het feit dat personen die nooit met werkloosheid zijn geconfronteerd een zeer verschillende arbeidsmarktpositie kunnen hebben in termen van bijv. inkomen of loopbaankansen. Onder druk van de snel groeiende werkloosheid heeft de laatste jaren een inperking van het begrip 'arbeidsmarktpositie' plaatsgevonden tot de kans om werkloos te worden of zelfs tot de kans om langdurig werkloos te worden. Omdat het werkloosheidsbestand veel dynamiek kent, kunnen er op het eerste gezicht verrassende effecten optreden. Zo zal in de zomer, als er grote groepen schoolverlaters tot het bestand toetreden, het percentage langdurig werkloze schoolverlaters afnemen. Iets dergelijks kan gebeuren indien de vraag naar een bepaalde beroepsgroep snel stijgt en die vraag vooral gericht is op kortdurig werklozen, dan kan het percentage langdurig werklozen in die groep toenemen. Een laatste voorbeeld van zo'n schijneffect is de situatie dat een groep vrij gemakkelijk een baan vindt maar ook weer snel de baan verliest. Zo'n groep heeft zeker geen goede arbeidsmarktpositie, ook al is de kans om langdurig werkloos te worden gering.

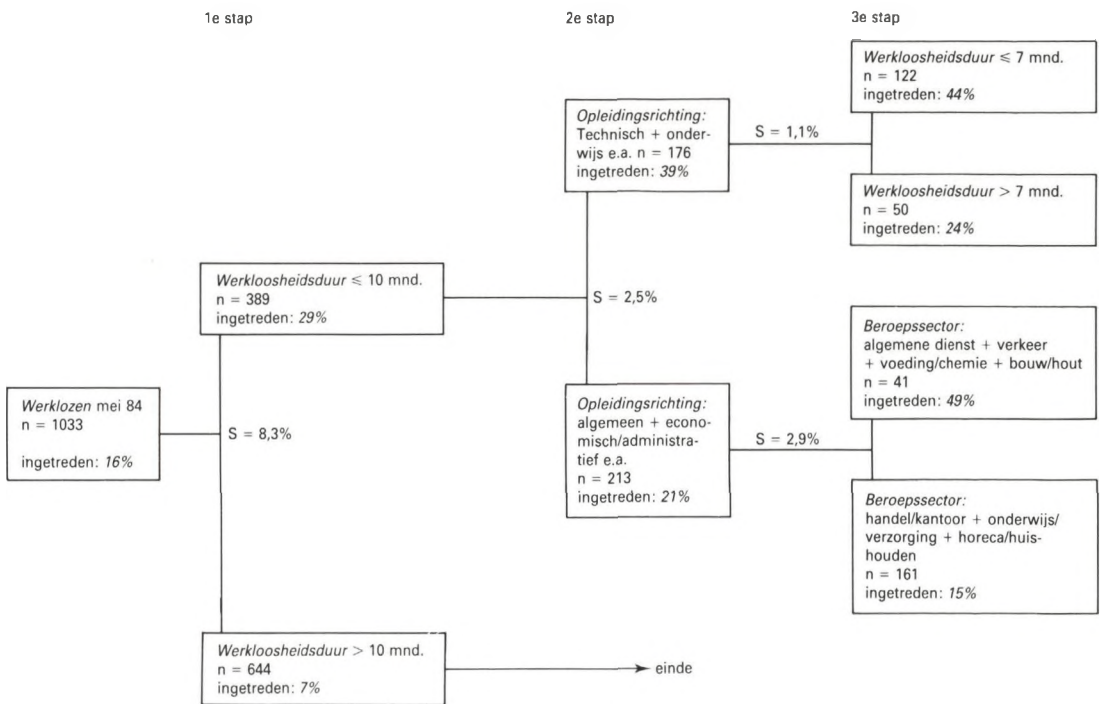
Omdat in ons onderzoek de arbeidsmarktpositie van jongeren niet op de voorgrond stond, is gekozen voor een eenvoudige aanpak. In de eerste plaats is nagegaan (m.b.v. contrastgroepenanalyses) op welke achtergrondkenmerken degenen die van mei 1984 tot oktober 1984 werk vonden het sterkst verschillen van degenen die werkloos bleven. Daarna is voor degenen die werk vonden nagegaan welke achtergrondkenmerken hun (afgesloten) werkloosheidsduur bepalen.⁴

Uit statistisch materiaal is bekend dat de kans om een baan te vinden in een bepaalde periode sterk afneemt naarmate de werkloosheid langer duurt (zie bijv. Rapportage Arbeidsmarkt 1985). Deze invloed van de werkloosheidsduur kan, gegeven de situatie op de arbeidsmarkt, het gevolg zijn van twee effecten: een echte duurzaamheidsafhankelijkheid en selectie-effecten.

Van echte duurzaamheidsafhankelijkheid is sprake indien de duur van de werkloosheid op zichzelf invloed heeft op de kans om een baan te krijgen, bijv. indien de werkgevers de werkloosheidsduur als criterium van aanname hanteren of indien werklozen minder hard gaan zoeken naarmate ze langer werkloos zijn.

Van selectie-effecten is sprake als werklozen met bepaalde kenmerken (bijv. hoger opgeleid) ge-

Figuur 1. Contrastgroepenanalyse (her)intreding

makkelijker een baan krijgen dan anderen. Degenen met slechte arbeidsmarktkenmerken blijven dan werkloos en gaan een steeds groter deel van het bestand langdurig werklozen uitmaken. Selectie-effecten kunnen niet alleen optreden naar geobserveerde kenmerken (in ons onderzoek bijv. opleidingsniveau) maar ook naar niet-geobserveerde kenmerken (in ons onderzoek bijv. uiterlijk of motivatie).

Uit onze analyses blijkt dat de werkloosheidsduur de grootste samenhang te zien geeft met (her)intreding. Van degenen die in mei 1984 korter dan 11 maanden werkloos waren heeft 29% een baan gevonden in de periode mei 1984 – oktober 1984 en van degenen die 11 maanden of langer werkloos waren slechts 7%. Uit figuur 1 blijkt dat bij de kortdurig werklozen ook de opleidingsrichting en de beroepssector een rol spelen.

Bij de langdurig werklozen blijkt daarentegen dat geen enkel achtergrondkenmerk nog een rol speelt. Deze sterke samenhang van de werkloosheidsduur met (her)intreding blijkt slechts ten dele het gevolg van geobserveerde selectieken-

merken. Hoewel er een aantal variabelen is dat samenhangt met de werkloosheidsduur (zoals bijv. opleidingsrichting en beroepssector) blijven deze samenhangen toch betrekkelijk gering. Hoe sterk de samenhang van werkloosheidsduur is met (her)intreden, vergeleken met andere variabelen, blijkt uit tabel 4 waarin de intredeperecentages naar onderwijsloopbaan en werkloosheidsduur zijn weergegeven.

Van de kortdurig werklozen heeft 30% een baan gevonden van de middellangdurig werklozen 10% en van de langdurig werklozen 5%. De verschillen naar onderwijsloopbaan zijn niet significant, noch voor de totale groep, noch voor de verschillende werkloosheidsduren. Opmerkelijk is, dat de verschillen in intredeperecentages tussen de onderwijsgroepen geringer worden naarmate de werkloosheid langer duurt. Met andere woorden, de invloed van de onderwijsloopbaan op intreden neemt af naarmate de werkloosheid langer duurt. De invloed van de werkloosheidsduur bestaat dus met name uit een combinatie van de echte duurafhankelijkheid én eventuele niet-geobserveerde selectie-effecten. We vermoeden dat de

Tabel 4. Intredepercentages van onderwijsgroepen naar werkloosheidsduur

	Werkloosheidsduur			
	Kort (≤ 10 mnd)	Middellang (11 t/m 22 mnd)	Lang (≥ 23 mnd)	Totaal
1. VS ZD AVO*	18	8	6	9 (91)
2. VS ZD Ber	28	7	4	11 (202)
3. VS MD AVO	23	10	4	14 (94)
4. VS MD Ber	28	14	5	15 (59)
5. MD AVO	21	18	3	15 (115)
6. MD Ber	27	8	5	19 (314)
Totaal	30 (322)	10 (269)	5 (344)	15 (935)
X ² -toets	p = 0,17	p = 0,57	p = 0,97	p = 0,07

* VS = voortijdige schoolverlater

ZD = zonder diploma

MD = met diploma

AVO = algemeen vormend onderwijs

Ber = beroepsonderwijs

echte duurafhankelijkheid overheerst, omdat kortdurig en langdurig werklozen ook niet blijken te verschillen in termen van diverse oriëntaties en evenmin in termen van acceptatiebereidheid. Er is dus geen verschil in attitudes/motivatie.

Onze conclusie is dan ook dat (langdurige) werkloosheid onder jongeren *relatief* weinig selectief is. Een feit dat niet zo verwonderlijk is daar bijna eenderde van de beroepsbevolking onder de 27 jaar werkloos is.

De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (voor jongeren) van de laatste jaren kan wellicht als volgt worden omschreven. Na 1980 zijn vele jongeren werkloos geworden, ofwel omdat men werd ontslagen ofwel omdat men na het verlaten van de school geen werk vond. Voor de eerste groep geldt dat de ontwikkelingen van de bedrijfstak de kans op baanverlies bepaalden, min of meer los van persoonsgebonden kenmerken. Samen met de tweede groep werden ze geconfronteerd met zeer geringe aantallen vacatures. De kans om in het werklozenbestand terecht te komen is, zo gezien deels een gevolg van 'toeval'. Nu, sinds het midden van het jaar 1984, de arbeidsmarkt enigszins is gestabiliseerd of zelfs aantrekt, krijgen de kortdurig werklozen het eerst werk. Het blijkt bijv. dat nieuwe lichtingen schoolverlaters relatief snel werk vinden. Dege-
nen die reeds langdurig werkloos zijn bevinden zich in een 'werkloosheidsval': men is min of

meer door toeval werkloos geworden en als gevolg van de opgebouwde werkloosheidsduur vindt men moeilijk werk. De arbeidsmarkt zal zeer sterk moeten verbeteren voordat deze groep vooraan in de rij komt voor een baan.

Slot

Hoe luidt nu het antwoord op de vraag: 'Dreigen werkloze jongeren een verloren generatie te worden?'

Op basis van onze onderzoeksresultaten kan deze vraag zowel met 'nee' als met 'ja' beantwoord worden.

Werkloze jongeren zijn geen verloren generatie als we kijken naar hun houdingen en opvattingen ten aanzien van arbeid, medemens en maatschappij. Een van de belangrijkste conclusies is namelijk dat deze waardenoriëntaties niet of nauwelijks samenhangen met het feit of men werkt of werkloos is en ook niet met de werkloosheidsduur. Van desocialisatie van werkloze jongeren is geen sprake. In dit verband willen we nog wijzen op de bijdrage van C. de Neubourg in de vorige aflevering van het *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* (De Neubourg, 1986). Daarin stelt hij, dat de dominante sociale norm ten aanzien van arbeid nog steeds effectief is, dat er op dit moment nog geen cultuur van de werkloosheid bestaat, maar dat de omstandigheden momenteel dusdanig zijn, dat in de nabije toekomst een afwijzing van de dominante werknorm zich als een epidemisch proces kan verspreiden onder delen van de bevolking.

Als oorzaak daarvoor ziet hij de zeer sterk gestegen werkloosheid en de toename van de werkloosheidsduur. De resultaten uit ons onderzoek geven vooralsnog geen bevestiging van deze plausibele veronderstelling. Het is interessant om te zien dat de houding ten aanzien van arbeid, zoals uit ons onderzoek blijkt, in sterke mate bepaald wordt door variabelen als opleidingsniveau en -richting, de leeftijd en het sociale milieu waaruit men komt. Met andere woorden, de primaire en secundaire socialisatie hebben een veel grotere invloed op waardenoriëntaties dan de arbeidsmarktpositie van jongeren.

Bij de conclusie dat er van desocialisatie bij werkloze jongeren geen sprake is, willen we toch nog een kanttekening maken. Zoals veelal in publieke discussies en verhandelingen over de mogelijke gevolgen van werkloosheid gebruikelijk is, hebben wij gezocht naar de gevolgen van werkloosheid voor de groep werklozen zelf: veranderen werklozen in hun waardenoriëntaties en gedragingen en zijn deze veranderingen sterker naarmate de werkloosheid langer duurt? Het is echter heel goed denkbaar, dat *zowel* werkenden *als* werklozen de invloed van werkloosheid ondergaan. Zowel werkloze als werkende jongeren bevinden zich namelijk op een arbeidsmarkt waar de positie van jongeren niet al te rooskleurig is. Dit moge onder meer blijken uit het relatief grote aantal jongeren dat werkt op basis van een tijdelijk contract of via een uitzendbureau. Ook lijkt het aannemelijk te veronderstellen dat veel jongeren genoeg hebben moeten nemen met een baan onder hun aspiratieniveau. Een en ander houdt in, dat een deel van de werkende jongeren leeft met het perspectief op werkloosheid of op een slechte loopbaanontwikkeling. Dit zou betekenen, dat een indeling van jongeren in 'werkend' versus 'werkloos' als aanduiding van hun arbeidsmarktpositie in de huidige arbeidsmarktsituatie te beperkt is.

Terug naar onze vraag of er sprake is van een verloren generatie. Het antwoord luidt 'ja', wanneer we kijken naar de slechte arbeidsmarktkansen van jongeren die langdurig werkloos zijn. Onze onderzoeksresultaten laten zien, dat jongeren die ongeveer een jaar werkloos zijn (en daarvan zijn er op dit moment ongeveer 170 000) nog slechts beperkte intrede kansen hebben. Grote aantallen jongeren, die toevallig op een ongunstig moment op de arbeidsmarkt zijn gekomen, dreigen daarvoor tot een verloren generatie te gaan behoren. De sterke gerichtheid op werk tezamen met de geringe kansen op een baan schept voor met

name langdurig-werkloze jongeren een spanningsveld dat zich nog niet heeft opgelost. Dit komt onder meer tot uiting in het onderzoeksresultaat dat werkloze jongeren in het algemeen veel ontevredener zijn met hun situatie dan werkende jongeren.

Hoe komt het dat die grote ontevredenheid onder werkloze jongeren nog niet tot collectieve actie door hen heeft geleid? Ons inziens kunnen hiervoor vooral de volgende argumenten worden gegeven.⁵

Op de eerste plaats kan de rust te danken (of te wijten) zijn aan de snelle stijging in de afgelopen jaren en de daaruit resulterende grote omvang van de werkloosheid. Tegen zo'n 'natuur-ramp' is het moeilijk vechten. Als lotgenoot van enkele honderdduizenden ervaart men de eigen situatie zeer waarschijnlijk als moeilijk beïnvloedbaar en wellicht ook als minder problematisch.

Op de tweede plaats lijkt het merendeel van de jongeren werkloosheid als iets tijdelijks te beschouwen: 85% denkt wel ooit aan het werk te zullen komen. Werkloosheid is voor hen nog geen definitieve status maar iets van voorbijgaande aard.

Deze twee argumenten geven aanleiding te veronderstellen dat, juist bij een zich herstellende arbeidsmarkt waarbij vooral kortdurig werklozen en schoolverlaters werk vinden, werkloosheid een belangrijke bron van spanning gaat vormen.

Grote aantallen langdurig werkloze jongeren komen dan tot de ontdekking dat hun werkloosheid blijvend dreigt te worden, terwijl andere jongeren wel een baan vinden.

Het beleid zal er ons inziens sterk op gericht moeten zijn juist ook aan langdurig werkloze jongeren perspectief te bieden. Het overheidsbeleid echter geeft, onder meer blijkens de Memorie van Toelichting op de Begroting van 1986, prioriteit aan degenen, die met zo gering mogelijke financiële inspanningen, bestaande of te verwachten vacatures kunnen vervullen (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1985, blz. 15).

Ook de ontwikkelingen in het overleg tussen de sociale partners geven weinig hoop op een effectieve aanpak van de langdurige werkloosheid.

Een actiever arbeidsmarktbeleid om enerzijds te voorkomen dat jongeren langdurig werkloos worden en anderzijds de reeds langdurig werkloze jongeren 'aantrekkelijker' te maken voor werkgevers lijkt geboden. □

Noten

1. Zie hiervoor F.J. Mönks en A.M.P. Knoers, *Ontwikkelingspsychologie*, Nijmegen 1978. Zij bespreken op blz. 210 de ideeën van Furter hieromtrent.
2. Zie K. ten Have en G. Jehool-Gijsbers a.w., Bijlage II voor een overzicht van de opgenomen items.
3. In: P. Warr, *Work and unemployment*, niet gepubliceerd en B. Goudriaan, *Het proces van werkloosheid*, Rijksuniversiteit Leiden 1978, worden o.m. genoemd: Eisenberg en Lazarsfeld (1938), Harrison (1978), Hill (1977), Powel en Driscoll (1973), Bakke (1940), Ovesen (1977).
4. In: R. van Opstal en J. Theeuwes, *Jeugdige werklozen en hun kans op een baan*, Den Haag 1985, worden met behulp van hetzelfde gegevensbestand de kansen van jongeren op een baan geschat door gebruik te maken van varianten van survival-analyse. De resultaten van deze analyses zijn niet goed vergelijkbaar met de onze, niet alleen door de andere werkwijze, maar ook omdat zij nogal veel cases verliezen als gevolg van 'listwise deletion of missing data' en de scheve verdeling van de randtotalen.
5. In: A. Köbben en J. Godschalk, *Een tweedeling van de samenleving?* Den Haag 1986, wordt een zestal concrete redenen genoemd wat betreft de totale werklozenpopulatie. Voor jongeren lijkt een aantal van deze redenen niet te gelden.

Literatuur

- Cossey, H. e.a., *Met een stempel door het leven?* HIVA, Leuven 1986.
- Have, K. ten en G. Jehool-Gijsbers, *Werkloze jongeren: een verloren generatie?* Den Haag 1985.
- Have, K. ten, *Voortijdige schoolverlaters nader bezien*, Den Haag 1986.
- Huurne, A.G. ter, *Werkloze jongeren: een verloren generatie?* De non-responsgroep nader onderzocht, Den Haag 1986.
- Heinemann, K., *Arbeitslose Jugendliche*, Darmstadt 1978.
- Jaspers, J.P.C. en J.A.M. Heesink, 'Beleving en effecten van werkloosheid schoolverlaters', in: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jrg. 1, nr. 4, 1985.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Rapportage Arbeidsmarkt 1984*, Den Haag sept. 1984.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Memorie van Toelichting* bij de Rijksbegroting voor het jaar 1985/1986, Den Haag 1985.
- Neubourg, C. de, 'Jantje van Leiden of de cultuur van de werkloosheid', in: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jrg. 2, nr. 1, 1986.
- Tazelaar, F., *Reacties van oudere werknemers op ontslag*, Paper 9 nov. 1984, Interuniversitaire Interfaculteit Bedrijfskunde Delft.